

Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci Ve Millet Mektepleri

Mehmet Kayıran¹
Mustafa Yahya Metintaş²

Özet : “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, III. Dönem TBMM’de 1 Kasım 1928’de kabul edilmiştir. Arap harfleri yerine Latin temeline dayanan yeni Türk harfleri ile “ümmet toplumundan millet toplumuna” geçiş yolunda dev bir adım daha atılmıştır.

Harf Devrimi tek başına bir reform değil; özellikle dil ve tarih alanındaki atılımlarla birlikte köktenci bir kültür değişiminin parçasıdır. Tanzimat’tan itibaren sürdürülen yazım ve alfabe tartışmaları Mustafa Kemal’in kararlılığı sayesinde kısa sürede sonuçlandırılmış ve Türkçe’nin yapısına uygun yeni bir “Türk Alfabesi” Meclis’te onaylanmıştır.

Yazı Devrimi gerçekleştirilmeden önce, her türlü bilimsel ve sosyal incelemeler yapılmış, diğer devrim atılımlarında olduğu gibi; planlı ve bilinçli bir strateji izlenmiştir. Yeni alfabeyi öğretmek ve devrimin başarısını sağlamak amacıyla da Millet Mektepleri açılmıştır.

Bu araştırmamızda; Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’ni millî ve çağdaş bir yapıya kavuşturma iradesinin bir parçası olan; kültürel değişme ve gelişme göstergesi anlamındaki Harf Devrimi’nin içerik-önemi analiz edilerek yorumlanmış ve Millet Mektepleri uygulaması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Harf Devrimi, Latin Alfabesi, Millet Mektepleri, Arap Harfleri

Transition Period To New Turkish Alphabet Originating From Latin Alphabet And National Schools

Abstract : “Law on Introduction and Application of Turkish Alphabet” was adopted on 1st November 1928 in the 3rd Term Turkish Grand National Assembly. Another giant step was taken towards “transition from religious community to national community” as Turkish letters based on Latin alphabet was adopted instead of Arabic letters.

Alphabet Revolution is not a reform on its own right but a part of the substantial cultural transformation along with the renovations particularly in language and history. Graphy and alphabet discussions prevailed since Tanzimat (Reform) period were concluded in a short period of time thanks to the determination of Mustafa Kemal and a new “Turkish Alphabet” in parallel with the structure of Turkish language was approved in the Grand National Assembly.

All scientific and social analyses were carried out before the Alphabet Revolution and as in any other revolutionary endeavors; a planned and conscious strategy was adopted. National Schools were opened so as to teach new alphabet and ensure the success of the revolution.

In this study, the content and significance of the Alphabet Revolution was analyzed and interpreted, which was a part of Atatürk’s ideal to develop the Republic of Turkey into a national and modern level and an indicator of cultural transformation and improvement, and the application of National Schools was evaluated.

Key Words : Alphabet Revolution, Latin Alphabet, National Schools, Arabic letters

GİRİŞ

En basit tanımıyla yazı; “konuşulan dili belirli işaretlerle tespit eden sistemdir.” (Alkım, 1981: 3-16) İnsan düşüncesi sözlü ya da sözsüz ifade edilsin, mutlaka belli bir dil ile oluşur. Böylece dillerin yapılarına paralel olarak; doğaldır ki yazılar da farklılık gösterir. “Başka varlıklar gibi; ‘bugün de ‘ ve ‘burada’ yaşamakta olan insanı, ‘bugünden’ ve ‘buradan’ ayırıp geçmişe, geleceğe veya başka mekânlara götüren dildir.”(Hermann, 1959: 35; Karaağaç, 2005: 7-8) İnsanı gelenek ve tarih sahibi kılan, bir kültürün korunmasını ve geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan yegane araç ise yazıdır.

Türkler bugün kullandıkları Latin kaynaklı yeni Türk alfabesinden önce; Göktürk, Orhun, Sogd, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Slav kaynaklı alfabeleri kullanmışlardır (Ülkütaşır, 1981: 15-22; Şimşir, 1992: 1-12; Turan, 1990: 73-82; Tekin, 1978: 17-42).

İslamiyeti seçen Türkler; dinin de etkisiyle Orta Asya devletlerinden başlayarak, Uygur yazısı yerine Arap alfabesini benimsemişlerdir. Türklerin İslamiyete geçişleri kültürün hemen her alanında büyük bir

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir

değişikliğe yol açmıştır. Bu değişimlerden biri de Uygur alfabesi yerine Arap kökenli alfabenin benimsenmesidir. Arap kökenli alfabenin kabul edilmesinde; İslam dininin kutsal kitabını, Peygamberin hadislerini, dine ilişkin bilgileri ve yorumları, Arapların kullandıkları yazı ile okuyup anlama eğilimi de etken olmuştur. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Mısır-Suriye, Altınordu ve Osmanlı Devletleri egemen oldukları topraklarda yüzyıllar boyunca Arap yazısını kullanmışlardır (Ülkütaşır, 1981: 16).

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in de Arap harfleriyle yazılması nedeniyle Arap yazısı ve dili zamanla kutsal bir nitelik kazanmış; bu kutsallığın getirdiği dokunulmazlık nedeniyle de Türk insanının ihtiyaçlarını karşılayamayan bir iletişim karmaşası durumuna gelmiştir. Dolayısıyla da belli bir kesim dışında; halkın geneli okuma-yazma öğrenmekten yoksun kalmış ve cehalete sürüklenmiştir (Kayıran, 1998: 779-830).

Arap alfabesinin kutsal olduğu düşüncesi aslında bir kültür dejenerasyonunun ürünü olup, bu durum İslam Tarihçisi Neşet Çağatay tarafından şöyle açıklanmaktadır (Çağatay, 1990: 152):

“Tanrının dili yoktur, ama her şeyi bilir ve vahiy yoluyla bildirir. Arap dili kutsal olsaydı; Kur'an'dan önce vahyedilen Tevrat'ın dili İbranicenin ve İncil'in dili Süryanicenin Arapçadan önce kutsal olmaları gerekirdi. Üstelik Arapların kendi icadı olan bir yazıları da yoktur; onlar yazıyı Fenikeliler ve Hirelilerden öğrendiler. Kutsal kitapların dili ve yazısı değil içerikleri kutsaldır.”

Arap yazısının Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamamasından doğan alfabe sorunu; Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilk beş yılını kapsayan tarihsel süreçte giderek artan tartışmalara neden olmuştur (Yorulmaz, 1995: 7-396; Ülkütaşır, 1981: 11-56; Şimşir, 1992: 187). Bu tartışmaların değerlendirilmesine ilişkin bir özet ve “Harf Devrimi'nin gerçekleştirilmesi süreci araştırmamızın I. Bölümünde incelenecektir.

HARF DEVRİMİ ÖNCESİ ALFABE TARTIŞMALARI

Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları

Türkler konuşulduğu halde yazılamayan Türkçe ile, yazıldığı gibi okunamayan bir yazı dilini yüzlerce yıl

kullanmışlardır. Arap kökenli yazı* (Turan, 1990: 75-78) ile Türkçe arasındaki yazı, yapı, şekil, gramer ve fonetik açıdan görülen zıtlıklar, öğrenilmesinin uzun zaman alması, hareketli yazılmadığı takdirde doğru okumanın imkansızlığı gibi faktörler; Arap alfabesinin ıslahı ve öğretim yöntemleri hakkındaki tartışmalar XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde açıkça görülmeye başlamasına neden olmuştur (Bulaç, 1981: 46).

Arap alfabesini kullanan Osmanlılar, konuştukları dilin içerisine Arapça ve Farsça kelimeleri de katmışlar; daha da önemlisi bunların terimlerini, deyimlerini de almışlardır. Türk halkının bilmediği bu kelimeleri, terkipleri, terim ve deyimleri öğrenmek de kolay olmamıştır** (Gökalp, 1952: 99-101). Bu nedenle; halkın okuma yazma öğrenmekteki sıkıntısı, hem Arap yazısı ile Türkçeyi okuyup yazmanın yetersizliğinden ve zorluğundan, hem de Farsça kelimeler, terkipler, deyimler ve terimler yüzünden olmuştur.

Arap harflerinin kullanılmasıyla ve İslam kültürünün etkisiyle Türk dili; Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı bir yapıya bürünmüştü. Arap harflerinin Türk dilini yazmadaki yetersizliğini XVII. yüzyılda ilk kez vurgulayan Katip Çelebi olmuştur (Arıkan, 1990: 1). 1730 da ise İbrahim Müteferrika'nın kurduğu basımevinde Latin harfleri ile Türkiye'deki Fransızlara Türkçe öğretmek amacıyla bir kitap basılmıştır (Berkes, 2002: 55). Arap kökenli alfabenin Türkçe okuyup yazmayı zorlaştırdığını kitap, dergi ve gazete basımında da güçlükler yarattığını Mayıs 1862'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği bir konferansta Mehmet Tahir Münif Paşa vurgulamıştır. Münif Paşa bu konferansında; Latin harflerinin kolayca okunup yazılmasındaki faydaları belirtmiş olmakla birlikte, dilimizdeki kelimeleri Arap yazısı ile ayrı yazmayı tercih ettiğini açıklamıştır (Tansel, 1953: 224; Ülkütaşır, 1981: 18).

* Türkler, Arap alfabesini olduğu gibi almamış, İranlıların da yaptığı gibi, bazı harfler ekleyerek Türkçenin ses düzenine daha uygun olan “33” harfli alfabe kullanmışlardır. Ancak Arap kökenli alfabenin okuma-yazmada doğurduğu güçlükler, Türkçe'nin ses varlığına uygun olmayışı ve okur-yazar oranının yüzyıllık çabalara karşın arttırılamayıp vb. nedenler alfabe tartışmalarını başlatmıştır.

** Ziya Gökalp'e göre: “1. Milli Lisanımızı vücuda getirmek için, Osmanlı Lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak , halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynile kabul edip, İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.”

Arap alfabesinin ıslahı ve Latin yazısının kabul edilmesi konusunda önemli bir çalışma da Azerbaycanlı yazar-şair Ahund-zade Mirza Feth Ali tarafından yapılmıştır. Feth Ali, Sadrazam Fuat Paşa'ya Arap harflerinin ıslahı hakkındaki önerisini; Ali Paşa'ya da Latin yazısının esas alınması konusundaki tasarılarını sunmuştur (Ülkütaşır, 1981: 19-20). Ancak her iki tasarıda incelendikten sonra kabul edilmemiştir.

Ali Süavi, Faraizci-zade Mehmet Şakir Efendi, Şemsettin Sami Bey, Şinasi gibi aydınlar da Arap harflerinin ıslahı hakkındaki görüşlerini açıklamışlardır. Şinasi, Arap yazısının din yazısı olduğunu savunanlara şöyle karşı çıkmıştır (Üçok, 1979: 825):

“Bu bir akıl işidir, dinle ne ilgisi var? Bir millet, okuma yazmayı kolaylaştırmak için istediği yazı şeklini seçer.”

Ali Süavi, Türkçeden Farsça ve Arapça kuralların atılmasını, ezanın ve hutbelerin, hatta namaz surelerinin bile Türkçe okunması gerektiğini savunmakla birlikte; okuyup yazma güçlüğünden dolayı bin yıldır kullanılan Arap yazısının yerine Latin harflerinin kabul edilemez olduğunu ileri sürmüştür (Atay, 1984: 438).

Şinasi, 1869'da Avrupa'dan döndükten sonra; Arap harflerinin düzeltilmesi konusunda basım işinde pratik yararlar sağlamak amacıyla harflerin sayısını azaltarak uygulanmasını sağlamıştır (Şimşir, 1992: 23). Namık Kemal de Müslümanların geri kalmasının asıl nedeninin Arap alfabesi olduğu hakkındaki İran Elçisi Melkum Han'ın mektubunu 9 Ağustos 1869 tarihinde Hürriyet gazetesinde yanıtlamış ve harflerin ıslahına samimi olarak taraftar olduğunu, ancak Kur'anı okuyabilmek için Arap harflerinin gerektiği üzerinde durmuş ve bu harflerin okuma-yazmayı güçleştirmedeğini ileri sürmüştür (Yorulmaz, 1995: 48-49).

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yazının ıslahı Türkiye'deki bütün aydınları ilgilendiren bir konu olarak tartışılmıştır. “Harf Devrimi” ile iç içe olan yazım sorunu hakkında ileri sürülen düşünceler iki grupta toplanmaktadır: (i) Arapça ve Farsça olan kelimelerin yazımını kendi dillerinde tutarak, Türkçe olan kelimelerin yazımında yeni düzenlemelerin yapılması, (ii) Türkçe kelimelerle birlikte, Arapça ve Farsça kelimelerin de yazımında aynı kuralın uygulanmasıdır (Ülkütaşır, 1981, 23; Hatipoğlu, 1981: 30-69; Özel vd., 1986; Aksoy, 1982).

Özellikle 1860'lardan itibaren Arap harflerinin ıslahı konusunda görüşler ortaya konurken; İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra “Arap harfleri mi ?

Latin harfleri mi?” tartışması ağırlık kazanmıştır. Arap alfabesinin ıslahının boş bir çaba olduğunu savunanların başında “İçtihat” dergisi sahibi Abdullah Cevdet başta olmak üzere Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı, Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi yazarlar Latin kökenli yeni Türk alfabesine geçilmesi gerektiğini açık-seçik bir biçimde savunmuşlardır.

1911 yılında İstanbul'da oluşturulan “İslah-ı Huruf Komisyonu”, Darülfünunun Büyük Salonu'nda bir kongre düzenlemiş ve başkanlığına da Gazi Ahmet Muhtar Paşa seçilmiştir. Kongredeki konuşmacılardan Ispartalı Hakkı Bey ve Milaslı Dr. İsmail Hakkı Bey, Arap harflerine yeni sesli harfler ilave edilerek (Ispartalı Hakkı, 1327-1328: 276-279) ve bitişmeyen harf düzeni sağlanarak Latin harflerinin işlevini yerine getireceği gibi düşünceleri savunmuşlardır* (Ergin, 1972: 1750-1774; Ülkütaşır, 1981: 39-40; Tunaya, 1962: 150).

Batıcı siyasal düşüncüyü savunan yazarlar Latin alfabesinin kabul edilmesini, Türkçülük düşüncesini savunanların çoğu Arap yazısının ıslahını, İslamcılık siyasal düşüncesini benimseyenlerin hemen hemen tümü ise Arap alfabesinin savunuculuğunu yapmakla kalmamışlar, Cumhuriyet sonrası gerçekleştirilen devrimlere de karşı çıkmışlardır.

1909 yılında Musullu Davut'un Meclisi Mebusan'a gönderdiği “İslah-ı Hurufa Dair” kitapçığı siyasal krizler arasında önemsenmemiştir. Ancak 1913 yılında Milaslı İsmail Hakkı tarafından hazırlanan Arap alfabesindeki değişiklik önerisi ve kendi buluşu ile gazete ve kitap bastırmayı denemesi (Sebülürreşat, 1329; Ülkütaşır, 1981: 24), Enver Paşa'nın 1914 yılında “Ordu elifbasi” ya da “Enver Paşa yazısı” adı verilen uygulamasının da başlatılmasına yol açmıştır (Gencan, 1978: 532; Şimşir, 1992: 53):

“Enver Paşa yazısında da Arap yazısı ayrık harflerle yazılıyor, sessiz harflerin arasına sesli harfler konuluyordu. Enver Paşa'nın başında bulunduğu Harbiye Nezareti, resmi yazışmalarını bu yazıyla yürütmeyi denedi... Arap alfabesini tek tek harflerle yazmaya çalışmak acemice bir girişimdi...”

“Enver Paşa yazısı da işleri aksattığı için, birkaç ayda kaynadı gitti.”

* Örneğin: Celal Nuri Latin harflerini kabul etmemizin gerektiğini savunurken; Darülmuallimin Müdürlüğünü yapan, Türkçülük düşüncesi yanlısı Satı Bey Latin alfabesinin kabul edilmesine karşı çıkmıştır.

I. Ve II. Tbbm Dönemlerinde Alfabe Tartışmaları (1920-1927)

Alfabe ile ilgili tartışmalar Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin kabul edilmesinden sonra da devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa; bu tartışmaları büyük bir dikkatle izlemiştir. Osmanlı Devleti dönemindeki ıslahat hareketlerinin sonuçlarını yakından tanıyan “Türk Devrimi”nin Mimarı , kafasında bir sır gibi taşıdığı Latin alfabesi esasına dayanan “Yeni Türk Alfabesi”ne geçme düşüncesini devrim stratejisine uygun bir biçimde önce fiilî sonra da hukukî olarak kısa bir sürede uygulamaya koymuştur. Türk halkını ümmet toplumundan ulusal bir topluma, devleti imparatorluktan ulusal bir devlete ve Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmeyi amaç edinen Mustafa Kemal’in Arap yazısı ile Türkçenin okunup yazılmasına izin vermesi beklenemezdi* (Turan, 1991: 12).

Bu bölümde yalnızca Türkiye’deki alfabe tartışmaları ele alınacak; Mustafa Kemal’in Harf Devrimine ilişkin düşüncesi ve stratejisi II. Bölümde incelenecektir.

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından “Latin Harflerinin Kabulü” konusunda verdikleri önerge, Kongre başkanı Kazım Karabekir tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Karabekir Paşa’nın dönemin başında da yer alan bu konuya ilişkin düşünceleri şöyledir (Hakimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923; Vakit, 5 Mart 1923; Ökçün, 1981: 319-320):

“Bu mesele maarife taalluk ettiği için bizim kongremizin iştiğal edeceği mesailin haricindedir. Fakat çok zamandan beri bu mesele vakit vakit ortaya atılmaktadır. Bendeniz de bunun künhüne kadar uğraştığım için müsaadenizle birkaç söz söyleyeyim... Bizim İslam hurufatımız kâfi değilmiş, binaenaleyh Latin hurufatı alınmalı imiş...Bu fikrin müthiş bir felaket olduğunu Arnavut kavmi de pek geç olarak anladı. Maateessüf

* Atatürk, 1931 yılında “Milli Mücadele” adı ile bilinen savaş dönemi ile devrimleri bir bütün olarak “Türk Bağımsızlık Savaşı” olarak adlandırmış ve şu tanımlı yapmıştır: “Bağımsızlık Savaşı, doğunun dinsel, sosyal ve siyasal baskısı ile batı devletlerinin siyasal ve ekonomik zorbalığından uzak, yeni ve tam bağımsız Türk devleti kurmak için girişilen çok yönlü ulusal savaşımın, ikinci bir deyimle kurtuluş hareketinin tümüdür.”

arz ederim ki Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felakete bugün düştü....”

Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımızı yazılarımız ve binlerce cilt âsârımız bu lisanda yazılmış iken başka şekilde olan hilâfını kabul ettiğimiz gün en büyük felâketle derhal bütün Avrupa’nın eline güzel bir silah verilmiş olacak. Bunlar âlem-i İslâma karşı diyecekler ki Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytânkârâne fikir budur.

...Yazımız öyle hürdür ki onlarla (Ecnebilerle) karşı karşıya not ederdik. Ecnebiler aynı sahifeyi yazıncaya kadar ben on sahife yazar ve işimi bitirirdim...Böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl-ü ebkam olur ve bütün âlem-i İslâmî üzerimize hucüm ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz....”

Kazım Karabekir Paşa’nın yukarıda belirtilen ve basında yer alan açıklamaları; aslında Latin alfabesine karşı olanların düşüncelerinin de özeti sayılabilir. Anlaşılacağı üzere bu karşı tezler: (i) Latin alfabesi kabul edilir ise İslam birliği bozulur; (ii) Hristiyan devletler bu durumu aleyhimize kullanırlar ve İslam ülkelerini kışkırtırlar; (iii) Latin yazısı kabul edilirse Türkiye karışır; (iv) Kültürel bir kopukluk meydana gelir; kütüphanelerimizi dolduran kutsal kitaplarımız, tarihimiz ve binlerce eserlerimiz okunmaz olur; (v) Arap alfabesi ile Türkçe daha hızlı yazılır ve yazılanlar az yer kaplar; (vi) Latin harflerinin Türkçe’ye uygulanması da zordur. *** İleri sürülen bu sakıncaların yersiz olduğu Harf Devrimi ve uygulamaları sonrasında kısa sürede anlaşılacaktır.**

Latin harflerinin kabulü konusu, Cumhuriyetin ilanından sonra; 24 Şubat 1924’te Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken; İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey, tarafından gündeme getirmiştir. Şükrü Bey; “Büyük fedakarlıkların yapıldığı bu memlekette, bu memleket halkı hala okuma-yazma öğrenmediyse, bunu yalnız yöntemde aramak doğru değildir; tek kabahatlisi harflerdir” diyerek yeni bir tartışma başlatmıştır (TBMM ZC, D: 2, C: 6, Şubat 1924: 335).

* Kazım Karabekir Paşa ve O’nun gibi düşünenlerin bu savları, sayılarının çokluğu ve özellikle de Atatürk’ün stratejisi gereği; hazırlıklar tamamlandıktan sonra, ancak 1928 yılında Harf Devriminin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.

İslahatçılar ile Latin harfleri taraftarları arasındaki tartışmalar devam etmekle birlikte 1926 yılına kadar resmi bir girişimde bulunulmamıştır. Harf devriminden 8 ay kadar önce Başbakan İsmet Paşa'nın, Ankara Türk Ocağında dil ve kültür sorunlarına ilişkin olarak yaptığı bir konuşması sırasında: "Latin harflerini kabul edebilirmiyiz ne dersiniz?" sorusu tepkiyle karşılanmıştır (Erişirgil, 1952: 32).

1924 yılında Ali Seydi, bir kitap yayınlamış ve Latin harflerinin Türkçeye uygun olmadığını, "alfabemizin başına şapka geçirmeye" ulusal gururun katlanamayacağını ve birkaç kişinin yanılığını yüzünden eski kültür yapıtlarının kurban edilemeyeceği düşüncesini savunmuştur (Seydi, 1340 (1924); Yorulmaz, 1995: 99). Hüseyin Cahit (Yalçın) ise, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun memleketi kurtarmaya yönelik önemli bir girişim olduğunu belirtmiş; Latin harflerinin kabul edilmesiyle de gerçek kurtuluşun sağlanabileceğini vurgulamıştır (Yalçın, Tanin, 27 Şubat 1340-1924; 6 Mart 1340-1924).

1926 yılında "Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun" un görüşülmesi sırasında Latin harfleri konusunda Maarif Vekili Mustafa Necati Bey şöyle demiştir (Unat, 1953: 726):

"Latin Hurufu meselesi doğrudan doğruya Devletin siyasi meselesidir. Deruhte ettiği meselenin başından sonuna kadar ihtiyacımıza mutabık olduğuna kanaat etmezsem ve onun etrafında tetkikatımı yapmazsam o meseleyi kabul etmem. Herhangi bir meseleyi tetkik etmeden kabul edecek değilim."

Maarif Teşkilatı Kanunu'nda, "Dil Heyeti" adıyla bir kurulun oluşturulması öngörülmüştür. Mustafa Necati Bey'in bu konuşmasından sonra Akşam Gazetesi 28 Mart 1926'da Latin harfleri konusunda bir anket düzenlemiş, ankete katılan 16 kişiden Abdullah Cevdet, Öğretmen Rafet Avni (Aras) ve Mustafa Hâmit dışındakiler Latin alfabesinin kabul edilmesine karşı çıkmışlardır** (Şimşir, 1992: 75). Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve Zeki Velidi (Togan) gibi Türkçüler de Latin yazısının alınmasının bir yarar sağlamayacağını savunmuşlardır (Şimşir, 1992: 78).

** Latin yazısının alınmasına karşı çıkanlardan bazıları şunlardır: Ali Canip (Yöntem), İbrahim Alâettin (Gövsâ), Necip Asım (Yazıksız), Avram Galanti (Bodrumlu), Halit Ziya (Uşaklıgil), Velet Çelebi (İzbudak), Hüseyin Cahit (Yalçın), Celal Nuri (İleri) ve Cenap Şahabettin gibi ünlü Latin alfabesi taraftarları ise ankete katılmamışlardır.

1926 yılında toplanan Türkoloji Kongresi'nden sonra; Türkçü siyasal düşünceyi savunanlar görüşlerini yavaş yavaş değiştirmiş ve Harf Devrimi uygulamalarını desteklemeye başlamışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Latin yazısı taraftarlarının da karşıtlarının da görüş ve düşünceleri İkinci Meşrutiyet dönemindekilerle benzerlik göstermektedir.

III. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE YENİ TÜRK HARFLERİNİN KABUL EDİLMESİ

Atatürk'ün Harf Devrimi Düşüncesi Ve Stratejisi

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen "Türk Devrimi" bir bütündür. Bu ayrılmaz, bölünmez bütünün esası da dildir, yazıdır. Millet egemenliğine dayalı ulusal, tam bağımsız bir Türk devletini kuran Mustafa Kemal, Türk Devrimi'nin hedefini ve temel ilkesini şöyle saptamıştır (Karal, 1986: 47):

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkaliyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline isâl etmektir. İnkılâbımızın umde-i asliyesi budur. Bu hakikati kabul edemeyen zihniyetleri târûmar etmek zaruridir."

Her devrimin, her buluşun, her işin düşünülmesinde, ortaya çıkmasında, yayılıp genelleşmesinde, niteliğinin tanıtılmasında ve savunulmasında dilin üstünlüğü tartışılmaz. İnsanlığın, uygarlığın ve ulusal varlığın ana kaynağı dilin en etkin aracının da yazı olduğu yadsınmaz. "Harf İnkılâbı olmasaydı dil inkılâbı olmazdı" (Arar, 1991: 47) Bu nedenle ki Atatürk'ün en yoğun ve yorucu çalışmalarını Harf Devrimi ve uygulamaları teşkil etmiştir.

Atatürk devrimlerinden en önemlilerinden biri olan "Türk Alfabe Devrimi" düşüncesi Mustafa Kemal'de şöyle başlamış ve gelişmiştir: (Yenişan, 2005: 73; Uluğ, 1973: 162-185)

a) Mustafa Kemal, 1909'da Musullu Davut'un Meclisi Mebusan'a verdiği "İslah-ı Hurufa dair" lahiyası ile ilgili olarak, düşüncelerini 6 Temmuz 1918'de şöyle belirtmiştir (İnan, 1991: 80):

"Benim elime büyük selâhiyet ve kudret geçerse ben içtimai hayatımızda istenilen inkılâbı bir anda bir "coup" ile tahakkuk edeceğini zannederim... Halkı yeni fikirlerle eğitmek ve öğrenim durumunu yükseltmek gerekir, Aydınlar halkı kendi seviyelerine çıkarmalıdır, bunun anlamı toplumun

öğrenimini yeni ve kolay usullerle sağlamaktır.”

Mustafa Kemal, Arap harflerinin okuyup yazmadaki zorluklarını İkinci Meşrutiyet Dönemi öncesinde de belirtmiş ve Bulgar Türkoloğu İvan Monolof’a “Batı Uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, Latin kökünden gelen bir alfabe seçmeliyiz” demiştir (Kaskatı, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1948).

b) Mustafa Kemal’in Erzurum Kongre’sinin bittiği gece 8 Ağustos 1918’de, Mazhar Müfit Kansu’ya gerçekleştireceği devrimin aşamaları ile ilgili yazdırdığı maddelerden birincisi “Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır... Beş: Latin harufu kabul edilecek”tir (Kansu, 1986: 131).

c) Şubat 1923’de İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde Latin harflerinin kabul edilmesi hakkında verilen önerenin konuyla ilgisi bulunmadığından “Maarif Vekaleti” ne gönderilmesi; Şükrü Saraçoğlu’nun Şubat 1924 günü Meclis’te yaptığı konuşmanın tepkiyle karşılanması; kamuoyunun hatta Atatürk’ün çevresindeki kişilerin bile Latin yazısı lehinde bir görüş birliğine sahip olmadıklarının bir göstergesidir. Başbakan İnönü, Harf Devrimi uygulamalarının büyük sorunlar yaratacağını Atatürk’e söylemiş; Onun telkin ve itirazları da bu devrimin “iki yıl sürüncemede kalmasına” sebep olmuştur (İnönü, 1987: 221-224). 1925 yılında Şeyh Sait Ayaklanması’nın bastırılması; 1926 yılındaki İzmir Suikasti girişimi ve iç-dış politikadaki diğer gelişmeler Alfabe Devrimi’ni iki yıl geciktirmiştir. Harf Devrimi ile ilgili hazırlıklar ancak III. TBMM döneminde tamamlanmış ve Ağustos 1928’de Atatürk tarafından açıklanmıştır* (Atay, 1984: 718; Yalman, Vatan, 19 Mart 1924).

d) Mustafa Kemal, Saltanatı kaldırarak ve Cumhuriyeti ilan ederek ulusal egemenlik ilkesini pekiştirmiştir. Devleti din kurumlarından arındırmak amacıyla; halifelğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulü, tekkeler ile zaviyelerin ve türbelerin kapatılması, Türk Medeni Kanunu’nun kabulü ve 1924 Anayasası’ndan Laikliğe aykırı hükümlerin çıkartılması gibi önemli atılımları gerçekleştirerek devlet ve toplum hayatını laik temeller üzerine kurmuştur. Gerekli ortamı hazırlayan Atatürk, Türk kültürünü çağdaş temeller üzerine inşa etmeyi ve milletleşme aşamasını hızlandırmayı hedef

* Hüseyin Cahit Bey, 1922 yılından itibaren Latin yazısının alınması hakkında Mustafa Kemal’e telkinlerde bulunmuştur. Atatürk O’nun bu girişimini; “Hüseyin Cahit bana vaktisiz bir iş yaptırarak istiyordu,” biçiminde değerlendirmiştir.

alan dil ve tarih alanındaki çabalarını 1928 yılından itibaren yoğunlaştırmıştır.

Alfabe değişikliği sorununu, çağdaş bir Türk toplumu inşa etmenin aracı olarak değerlendiren Mustafa Kemal, 1928 yılının 9–10 Ağustos gecesi “Gülhane Söylevi” olarak da bilinen konuşmasıyla; Türkiye’nin Harf Devrimine karar verdiğini ilk kez açık – seçik bir biçimde kamuoyuna ilân etmiştir (Şimşir, 1992: 160-161; Ülkütaşır, 1981: 63-65; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1959: 251-252; Hakimiyet-i Milliye, 11 Temmuz 1928).

Yeni Türk Harflerinin Kabul Edilmesi

“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” III. TBMM’nin ikinci yılı olan 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete’de ilân edilerek hukuken de uygulanmaya başlanmıştır* (Avcı, 2000: 13-58).

Harf Devrimi’ne yol açan yakın gelişmeleri şöyle özetlemek mümkündür.

Elifba Raporu’nun Hazırlanması

Maarif Vekaleti içinde 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı yasayla oluşturulması öngörülen “Dil Heyeti”nden başka, Başbakanlığın 20 Mayıs 1928 tarihli emri gereğince, Haziran ayı ortalarında “Dil Encümeni” kuruldu. Encümen’de; Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu), Falih Rıfık Atay, Ruşen Eşref (Ünaydın), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmet Rasim, İbrahim Grandi gibi üçü milletvekili olan yazar ve uzmanlar görevlendirildi. (Ülkütaşır, 1981: 60-61) Komisyon; “Alfabe değiştirmek doğru mudur, değil midir tartışmasına” son verip yeni alfabe harflerini seçmekle işe başlamıştır (Atay, 1984: 439). Dil Encümeni, ilk toplantısını 26 Haziran 1928 tarihinde Mustafa Kemal’in başkanlığında yapmış ve Ağustos başında ise 41 sayfalık “Elifba Raporu”nu Atatürk’e sunmuştur (Ülkütaşır, 1981: 60-63; Uluğ,

* II. TBMM’nin çalışmaları 26 Haziran 1927 tarihinde Afyon Milletvekili Ali Bey (Çetinkaya) ‘ın verdiği bir önerenin kabulü ile 1.11.1927 tarihine kadar tatil edildi... III. TBMM’nin oluşumu, ikinci seçmenlerin katıldığı 2-6 Eylül tarihleri arasında milletvekillerinin seçimi ile sağlandı. Seçilen milletvekilleri CHF’nin İkinci Büyük Kurultayına katıldılar ve 15-20 Ekim tarihleri arasında Mustafa Kemal’in “Büyük Nutuk”unu dinlediler. 1 Kasım 1927 yılında göreve başlayan III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, 26 Mart 1931 tarihinde erken seçim kararı alarak son toplantısını yaptı.

1973: 163; Şimşir, 1992: 88-91; Ergin, 1941: 1455-1470).

Alfabe Komisyonu ya da Dil Encümeni adıyla anılan komisyon, Atatürk'ün özendirmesiyle çalışmalarını hızlandırmıştır. Komisyon, 24 harften oluşan Latin alfabesini olduğu gibi kabul etmemiştir. Türkçenin özelliğine uygun olmayan ve Latin alfabesinde bulunan “Q, X ve W” harflerini almamayı uygun bulan alfabe komisyonu, Latin alfabesinde olmayan “Ç, Ğ, J, Ş” gibi sessizlerle, “I, Ö, Ü” gibi sesli harfleri eklemeyi zorunlu görmüştür. Böylece yeni Türk alfabesi, 8’i sesli, 21’i sessiz olmak üzere 29 harften oluşturulmuştur.

Dil Encümeni üyeleri, Latin alfabesinde Türk dilinin bütün seslerinin bulunmadığını, bu sesleri ifade etmek için ya çift harflerin kabulü veya bazı harflere işaretler eklenmesi vb. tartışmalı durumlarda Atatürk’e danışıyorlardı. Örneğin Komisyon üyelerinden Falih Rıfkı Atay, “Encümen çalışmalarını çıkmaza sürükleyen “[K] Krizi’ni” Mustafa Kemal’in nasıl çözdüğünü şöyle anlatıyor (Korkmaz, 1992: 159):

“Mustafa Kemal bizi dinledikten sonra eline kağıt kalem aldı. Evvela (Kemal) ve sonra (Qemal) yazdı. Her iki kelimeye de baktıktan sonra, böyle (Qemal) olmaz diyerek bunu karaladı. K krizi’ni atlatmıştık. Yalnız [Kh] tertibi bir süre kullanıldı. Atatürk halkla temasında bunun yarattığı güçlükleri de bizzat görek, [Kh] tertibini de terketti, en basit şekle varıldı.”

Uluslararası Rakamların Kabulü

10 Nisan 1928 tarihinde “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Bazı Maddelerini Muadil Kanun” kabul edilmiş ve “Türkiye Devleti’nin dini, din-i İslâmîdir” fıkrası kaldırılmıştır (Öztürk, 1995: 93-94). Böylece Laiklik ilkesi yolunda çok önemli bir adım atılmıştır. Uluslar arası rakamların kabul edilmesi ile Yeni Türk Alfabesi’nin ilânına yönelik son devrim atılımı da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’nin ticari ilişkilerinin zarar görmesini önlemek amacıyla Erzincan Milletvekili Saffet (Arıkan) Bey ve arkadaşları tarafından verilen önerge 20.05.1928 tarih ve 1288 sayılı “Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun”; 1 Haziran 1929 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 4, 20 Mayıs 1928: 81, 224-232; Öztürk, 1995: 95-101).

Bu yasa teklifi Mecliste görüşülürken; Latin yazısının kabulüne ilişkin olarak Bitlis Milletvekili Muhittin Nami Bey şöyle konuşmuştur (Öztürk, 1995: 100):

“Hasan Fehmi Bey’in dediği gibi, Hükümetten ben de soruyorum: Bu beynelmilel rakamlar ne zaman kabul edilecek? Asıl küll olan iktisat, fen, ilim ve medeniyet sahasında terakkimize büyük bir hitve, büyük bir hamle teşkil edecek olan beynelmilel harfleri ne zaman kabul edeceğiz?”

Atatürk’ün Gülhane Söylevi (10 Ağustos 1928)

Aylar süren çalışmalardan sonra, tasarlanan Türk alfabesi 8 Ağustos 1928 de açıklanmış; aydınların büyük bir kısmı onu içten kabul etmişlerdir. “İslâm dininin Arap harflerine bağlı olduğuna” inandırılmış olanlar ise, tepkiyle karşılamışlardır (Bayur, t.y.: 77). Atatürk , Türk Yazı Devrimini 10 Ağustos 1928 tarihinde yaptığı şu konuşma ile başlatmıştır (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1959: 251-253):

“...Huzurunuzda ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem... Memnunum, mütehasşisim, mesudum.

...Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.”

“Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır” diyen Mustafa Kemal; yeni Türk harflerinin çabuk öğrenilmesini, bütün vatandaşlara öğretilmesini istemiş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“...Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir,yüzde sekseni bilmez nevidendir. Bundan insan olarak utanmak lazımdır.

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Milletimiz yazısı ile kafası ile âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”

Atatürk, 8-9 Ağustos 1928 tarihinde yeni harflerle yazdığı ve Falih Rıfkı Atay’dan yüksek sesle okumasını istediği açıklamasında Harf Devrimi’nin gerekliliğini şöyle vurgulamıştır (Türk Tarih Kurumu Yazı Devriminin 50 Yılı Sergisi, 1979: 3):

“ Vatandaşlar, bu notlarım asıl hakiki Türk kelimeleri, Türk harfleri ile yazılmıştır...”

Arkadaşlar,

Bizim ahenktar, zengin lisanımız; yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafamızı demir çerçeve içinde

bulundurarak anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.”

Atatürk, yeni harfleri tanıtmak ve Latin harflerinin kısa sürede öğrenilebileceğini kanıtlamak amacıyla; 23 Ağustos–20 Eylül tarihleri arasında Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Maydos (Ecebat), Gelibolu, Sinop, Samsun, Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri'yi ziyaret etmiştir (Özerdim, 1978: 18-25; Şimşir, 1992: 184-195; Yenişan, 2005: 73-95).

“Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır... Benim için hepimiz için çok söz yok, faaliyet, hareket, yürümek var.” (Özerdim, 1978: 18; Şimşir, 1992: 161) **Diyen Atatürk, devrim stratejisi gereği; Harf Devrimi'ni de halk arasında çalışarak, halkla birlikte gerçekleştirme yöntemini uygulamıştır.**

Mustafa Kemal'in Başöğretmenliğinde başlatılan Latin harfleriyle Türkçenin yazılması uygulamaları başarılı olmuş, “senelere ihtiyaç duyulmadan” kısa sürede yeni yazı öğrenilmiş ve öğretilmiştir* (Cumhuriyet, 25-29 Eylül 1929).

Atatürk, Yeni Türk harflerinin saptanması ve yazım kuralları ile ilgili bilimsel çalışmaları da yönlendirmiş ve önemli katkılarda bulunmuştur. Mustafa Kemal 21 Eylül 1928'de Başbakanlığa gönderdiği yazısında; yurt gezilerini de değerlendirmiş ve Komisyonca belirlenmiş yazım kurallarında bazı değişikliklerin yapılmasının gerekli olduğunu şöyle belirtmiştir* (Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, 1991: 590-591):

“Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmaya geçmiştir.Halk yeni yazımın kolaylığından memnundur.Yalnız her yerde şehirde ve köyde, memurda ve muallimde zihinleri karıştırıp şaşkırtan, bağlama çizgisinin doğru olarak kullanılmasındaki endişe vaziyetidir.

* Yeni Türk harflerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi için her yol denenmiş; halkın yeni harflerin telaffuzunu daha kolay yapabilmesi için Atatürk'ün talimatı ile Zeki (Üngör) tarafından “Harfler Marşı” hazırlanmıştır.

* Örneğin Mustafa Kemal telgrafında; Rapt edati olan “ki” ve dahi manasında olan “de da” müstakil kelime olarak ayrı ayrı yazılır. Meselâ: “Görüyorum ki sen de iyisin, gibi...

Bu sıkıntı harflerin kolaylığına, sevk ve neşeye dokunacak derecede kendini hissettirmektedir.”

Latin Kökenli Türk Harflerinin

Kabulü

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Mustafa Kemal; 1 Kasım 1928 de III. Dönem TBMM'nin ikinci çalışma yılını açış konuşmasında “Yeni Türk Harfleri”nin kabul edilmesiyle elde edilecek sonuçları şöyle özetlemiş ve yasallık kazandırılmasını istemiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959: 355-360; TBMM ZC, D: 3, C: 5, 1 Kasım 1928: 4):

“ Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkışafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır... Büyük Türk Milleti, cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir... Basit bir tecrübe Lâtin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının bu kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyle Türk harflerinin katıyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır....

...Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdan-ı hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir...

Aziz arkadaşlarım; yüksek ve ebedi yadigârımızla büyük Türk milleti yeni bir nur alemine girecektir.”

Atatürk'ün bu konuşmasından sonra; TBMM'ne Erzincan Milletvekili Saffet, Tekirdağ Milletvekili Cemil, Afyon Milletvekili Ali Bey'in imzaladıkları Yeni Türk harfleri ile ilgili bir önerge verilmiş; önerge ile, hükümet tarafından ertelenmesi mümkün olmayan yeni Türk harflerinin kabulüne ilişkin yasa teklifinin hükümetçe hazırlanması ve Meclis'te görüşülmesi istenmiştir. Bu önerge Meclis'te kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 3, C: 5, 7-8; Hakimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1928; Avcı, 2000: 115; Öztürk,

1995: 108-111). Hükümetin yasa teklifini incelemek üzere de 15 kişilik özel bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, raporunu kısa bir sürede hazırlamış; Başbakanlıktan gönderilen “Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun” un aynen kabulüne karar verdiklerine dair “mazbata”sını Meclis’e sunmuştur.

“Türk Harfleri Kanunu Lâyihası” hakkında TBMM’de ilk sözü Başbakan İnönü almış ve şunları söylemiştir (Avcı, 2000: 115):

“...Büyük Reisi Cumhur Hazretleri’nin işaret buyurdukları gibi Türk harfleri ile büyük Türk milleti yeni bir nûr alemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdanî bir itimatla inanıyoruz. Teşebbüs esasen milleti cehaletten kurtarma teşebbüsüdür...”

İsmet Paşa’nın konuşmasından sonra Konya Milletvekili Refik (Koralan), Şark ikarahisar Milletvekili Mehmet Emin (Yurdakul) birer konuşma yapmışlardır. Refik Koralan, “...seçim bölgelerimizde gördük ki; hiç okumayan, yazmayan gençler ve ihtiyarlar az zamanda yeni harflerle okuyup yazmaya başlamışlardır...” Refik Koralan Meclis’teki bu konuşmasında Arap harflerinin yarattığı sorunları da özetlemiştir. Mehmet Emin Yurdakul ise, “... Türk milleti mille ruhu kendi kalp ve vicdanında duyduğu zaman Türk olmayan, yabancı bulunan şeylerin hepsini de atmak kararını vermiş bulunuyor” diyerek; Arap harflerinin “ilim ve san’atın sesini” halkın içerisine götüremediğini söylemiş ve Türk harflerinin “terakki ve medeniyeti” halka yayacağını vurgulamıştır (TBMM ZC, D: 3, C: 5, 8-13; Yalçın ve Gönülal, 1984: 166-167).

Aylardan beri hazırlıkları sürdürülen ve ilkeleri üzerinde uyum sağlanmış olan 11 maddeden oluşan yasa önerisi; 1353 numaralı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun”, TBMM’de 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete’de ilân edilerek yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 3 Kasım 1928; Öztürk, 1995: 116-117; Avcı, 2000: 119).

TBMM, yasanın kabulünden hemen sonra, Sivas Milletvekili Rahmi Bey’in önerisiyle altın Levha üzerine kabartma yazılmış olan “Yeni Türk Alfabeti”nin Atatürk’e sunulmasına karar vermiştir. Mustafa Kemal’e verilen “Alfabe Levhası”nın yukarısında “Türk Alfabeti’nin mübdii (yaratıcısı) Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine” yazısı yer almıştır (Öztürk, 1995: 119).

Kabul edilen yeni Türk yazısının gerekçesinde özetle şu ifadeler yer almıştır: (i) Türk dili şimdiye kadar bünyesine uymayan Arap harfleriyle yazılıyordu; (ii) Arap harfleri, dilimizdeki sesli harf ihtiyacını

karşılayamıyordu; (iii) Arap harfleri, Türk halkının telaffuz edemediği bir takım seslere sahipti; (iv) Türkler Arap harfleriyle yazıp okuyabilmek için Arap ve Acem imla kurallarını da öğrenmek zorunda kalıyordu; (v) Arap harfleri, imla birliğinin sağlanmasını önlüyordu; (vi) Arap harfleri Türk matbaacılığının gelişmesini önlüyordu; (vii) Arap harfleri, telgraf gibi medeni araçların da Türk halkı tarafından kullanılmasını zorlaştırıyor ve gereksiz harcamalara ve zaman kaybına yol açıyordu, bu nedenlerle eski harf sistemimizi değiştirmek zorunlu hale gelmiştir (Kanunlar Dergisi, C: 7, 1; Avcı, 2000: 116).

On bir maddeden oluşan yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına ilişkin yasada özetle şu hükümler yer almıştır: (i) Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harflerinin yerine Latin esasından alınan ve merbut (ilişik) cetvelde şekilleri gösterilen (Öztürk, 1995: 118) harfler (Türk harfleri) kabul edilmiştir; (ii) Arap harflerinin son kullanım tarihleri Devlet dairelerinde 1 Ocak 1929’a; ticaret defterleri, mahkeme ilamları ve dilekçeler 1 Haziran 1929’a; basılı evrak ve tutanaklar için ise 1 Haziran 1932’ye kadar, aşamalı bir geçiş süresi saptanmıştır; (iii) Bütün Türkçe öğretim yapan okullarda Türk harfleri kullanılacak; Arap harfleri ile basılmış kitaplarla öğretim yasaklanmıştır; (iv) Bu yasa yayınlandığı tarihten (3 Kasım 1928) geçerlidir ve yasa hükümlerini uygulamakla “Bakanlar Kurulu” görevlidir (Yalçın ve Gönülal, 1984: 157-159).

Türkiye’de Latin kökenli alfabenin kabul edilmesi, dış dünyadaki Türkleri de etkilemiştir. Bulgaristan’daki Türk gençlerinin şapka giymekten Latin harflerini benimsemeye kadar Türkiye’deki yenilikleri yakından izledikleri görülmüştür. “Bulgaristan Türk Muallimler Birliği” Türkiye’de yeni yazıya geçilir geçilmez Türk harfleriyle öğretim yapılmasını kararlaştırmışlardır. Ancak Arap alfabetini savunanların karşı çıkmaları yüzünden; Bulgaristan Eğitim Bakanlığı’nın 1930 yılından itibaren Türk azınlık okullarında Arap harflerinin yasaklandığını, eski yazı ile eğitim yapmayı sürdüreceği okulların kapatılacağını duyuran genelgesinden sonra uygulamaya geçilmiştir (Şimşir, 1991: 204).

Türkiye’de yeni alfabeğe geçiş, birkaç yıldan beri bu sorunun tartışıldığı Sovyetler’deki Türk Cumhuriyetlerini de etkilemiştir. Özbekistan ve Türkmenistan’da aynı yıl (1928) Latin yazısı kabul edilmiş, 1925 yılından itibaren Latin harflerinin kullanıldığı Azerbaycan’da, “Latin kökenli abece” tek yazı sistemi olarak tanınmıştır. Tataristan’da ise Latin alfabetine 1930’da geçilmiştir. Özellikle 1928 yılından itibaren giderek ağırlaşan Sovyetler Birliği yönetiminin baskısı yüzünden; Türk devletleri de

1937'den sonra Kiril alfabesine geçmek zorunda kalmışlardır (Turan, 1995: 210; Şimşir, 1992: 96-155).

Türk Devrimi'nin belirgin özelliklerinden biri olarak görülen alfabe değişikliği; bir çok engele rağmen Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilmiştir. Harf Devrimi'nin büyük bir kültürel değişime dönüşmesi; Atatürk'ün devrim stratejisinin bir başarısı ve sonucudur. Harf Devrimi'nden sonra başlatılan yaygın eğitim-öğretim faaliyetleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sağladığı "huzur ortamı" yeni harflerin bir kültür karmaşasına yol açmadan benimsenmesini sağlamıştır (Avcı, 2000: 117). Harf Devriminden sonra kurulan eğitim kurumları ve eğitimde meydana gelen gelişmeler ise bu atılımın geniş kapsamlı bir kültür inkılabının hazırlayıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Yeni Türk alfabesini öğretmek ve okur – yazar oranını arttırmak amacıyla "Millet Mektepleri" açılmıştır.

HARF DEVRİMİ'NİN UYGULANMA SÜRECİ: MİLLET MEKTEPLERİ

Millet Mekteplerinin Açılması

"Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun"un gerekçesinde; "Milleti okur-yazar yapıp cehaletten kurtarmak; Türk dilinin bağımsızlığını sağlayarak yabancı etkilerden kurtarmak" gibi iki önemli amaç tespit edilmişti (Arar, 1991: 149). Harf Devrimi'nin amaçları arasında, bu iki neden kadar önemli bir amacı da kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır. Milli kültürü zayıflatan Arap kültüründen uzaklaşmış, Başbakan İnönü'nün ifadesiyle: "... Latin harflerine geçmek, Türk Dilini ve milli kültürü kurtarmak için esaslı bir etken olmuştur" (Arayıcı, 1999: 129).

Türkiye genelinde yeni alfabeyle kısa sürede benimsetme ve öğretme amacını güden çalışmalara, Ağustos 1928'den itibaren başlanmıştır. Cumhurbaşkanının önderliğinde Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen konferanslar, Atatürk'ün yurt gezilerindeki öğretmenliği, milletvekillerinin kendi bölgelerindeki çalışmaları, basın, ticaret odaları, şirketler, memurlar vb. katılımı ile ülkede; "Harf Seferberliği" başlatılmıştır (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1928). Harf seferberliği gereğince, her milletvekili kendi bölgesine gidecek ve harfler hakkında halkı aydınlatacak, Başbakan İnönü de bu amaçla Malatya'ya gidecekti. Başbakan Malatya yolculuğuna çıkmadan önce, yeni harflerin uygulanması konusunda alınması gereken önlemleri içeren kapsamlı bir programı "Maarif Vekâleti"ne verdi (Sungu, 10-19 Haziran 1941: 12-15). Bu programa göre, genel yönetim Maarif Vekâleti'nde olacak ve

diğer devlet kuruluşları da bu bakanlığa bağlı çalışacaktı.

Türkçenin ses yapısına uygun yeni alfabenin kabulü bir kültür devrimi niteliğindedir. Ancak bu devrimin başarıya ulaştırılabilmesi için, Latin kökenli harflerle okur-yazar sayısının hızla yaygınlaştırılması gerekiyordu. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Başbakan İnönü ve Mustafa Necati Bey'in yoğun çabaları sonunda Cumhuriyet'in öğretmenleri seferber edildi. Türk eğitim sistemi hakkında bir rapor hazırlanan J. Dewey'in önerisi doğrultusunda teşkilatlanan "Halk dershaneleri" açılmıştı. Bu dershanelerde 64.302 kişi eğitim görmüştü (Ergün, 1982: 101). 1928 yılında "Halk Mektepleri" adı altında çalışmalarını sürdüren bu dershanelerin kapsamlı bir programa, örgütlenmeye ve bu örgütlenmeyi gerçekleştirecek geniş bir kadroya sahip olmaları gerekli görüldü. Harf Devrimi ile sağlanabilecek amaçlara ulaşabilmek için, "Millet Mektepleri"ne ihtiyaç duyuldu* (Albayrak, 1989: 488-496). Daha önce başlatılan halk eğitimi ile ilgili faaliyetler yetersiz görüldüğünden; 1 Kasım 1928'de Başbakan İnönü tarafından ilk kez "Millet Mektepleri"nin açılacağı ilân edildi. Millet Mektepleri'nin plânı ve kapsamlı bir biçimde çalışmalarını yürütebilmelerini sağlamak amacıyla 52 maddeden oluşan ayrıntılı bir talimatname hazırlandı. "Millet Mektepleri Talimatnamesi" adını taşıyan bu program, 8 Kasım 1928'de "Şura-yı Devlet" tarafından incelendi ve 11 Kasım 1928 tarihinde hükümet tarafından onaylandı. 24 Kasım 1928 tarihinde de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi (B.C.A., B.M.G.M.K., Klasör No:1, Dosya No:1 Evrak No:13; Vakit, 22 Kasım 1928). Bu Talimatname'de Millet Mektepleri'nin açılış amacı şöyle belirtilmiştir (B.C.A.B.M.G.M.K.,Klasör No: 5, Dosya No: 4, Evrak No:16):

"Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdî ve umumi, hususî ve resmî biçimle muharreratta Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikatta vuzuh ve veçhe irası için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk milletini azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur-yazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi teşkilâtı yapılmıştır."

* Millet Mektepleri, başka ülkelerdeki "Harf Eğitimi" çalışmalarından esinlenerek ve Türkiye koşulları da dikkate alınarak uygulamaya konulmuştur.

Millet Mektepleri, eğitim-öğretim faaliyetlerini ülke genelinde yürütecekti. Devlet memurlarının tümü Millet Mektepleri için çalışacak, yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolaylıkla herkese okuyup yazabilme olanağını veren özelliğinden Türk halkının yararlandırılması sağlanacaktı. TBMM, gerekli giderleri karşılamak için Maarif Vekâleti bütçesine 400.000 lira ek ödenek verilmesini kararlaştırmıştı (TBMM ZC, D: 3, C: 5, 1 Kasım 1928: 1-11). Bu konuda hazırlanan hükümet kararnamesi de 24 Kasım 1928'de yürürlüğe girmiştir. Maarif Vekâleti'ne aktarılan ödenek diğer bakanlık ve dairelerini 1928 yılı bütçelerinin, zorunlu olmayan harcama kalemlerinden kesintiler yapılarak sağlanacaktı. Millet Mektepleri için gerekli ödenek devlet bütçesine değil, İl Özel İdaresi bütçelerine konmuştur (Arar, 1991: 158-160). Millet Mektepleri Talimâtnamesi'nin Eylül 1929'da değiştirilen yeni şeklide bu okulların gayesi şu şekilde değiştirilmiştir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: Madde 1):

“Türkiye Halkını muktedir bir hâle getirmek, ona hayat ve maişetin iltizam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadıyla Millet Mektepleri Teşkilatı vücuda getirilmiştir.”

Millet Mektepleri Talimâtnamesi'nde bu okulların amacı, dersaneler için yapılacak harcamaların nasıl yapılacağı, kursları bitireceklere verilecek belgeler, öğretimin yapılması ve denetlenmesi öğretimin süresi, sınıfların mevcudu gibi pek çok husus ayrıntılı bir biçimde yer almıştır (Maarif Vekaleti Mecmuası, 1929: 86; Resmi Gazete, 17 Ekim 1929).

Millet Mektepleri'nin Faaliyetleri

Millet Mektepleri Talimâtnamesi'nin 2. maddesinde, A ve B olmak üzere iki tip derslik açılması öngörülmüştür. A sınıfı dersliklerinde, hiç okuma yazma bilmeyen vatandaşlara yeni Türk alfabesiyle okuma, yazma öğretilen ve öğretim süresi dört ay olacaktı. B sınıfı dersliklerde ise, Arap harfleriyle okuyup yazan; ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşlara yeni harfler ile okuma yazma öğretilen ve kurs süresi iki ay olacaktı. Ancak sonraki uygulamalarda, Millet Mektepleri'ne devam edenlere temel pratik bilgilerin de verilmesi amaçlanmış; B tipi derslikler, A tipi dersliklerini bitirenlerin bir üst sınıfına dönüştürülmüştür.

Millet Mektepleri Talimatnamesinin ikinci Maddesinde, kadın, erkek her Türk vatandaşının bu teşkilatın üyesi olduğu; dördüncü maddesinde ise bu okulların başöğretmenliğini “Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri”nin kabul ettiği

vurgulanmıştır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra* (Öztürk, 1995: 455), 1 Ocak 1929'da, “bütün bir milleti ümmilikten kurtarmak” ve yeni Türk harflerini öğretmek amacıyla Millet Mektepleri açılmış; açılış yapıldığı gün, “Maarif Bayramı” olarak ilan edilmiştir (Cumhuriyet, 1 Ocak 1929; Kocatürk, 1973: 315). Millet Mektepleri'nin örgütlenmesi ile ilgili ayrıntılı esaslar “Millet Mektepleri Talimatnamesi”nde yer almıştır (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929).

Millet Mektepleri oluşumunun Genel Başkanı ve Başöğretmeni Mustafa Kemal Paşa idi. Ayrıca büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri'de bu örgütün yürütücüleri durumundaydı. Millet Mektepleri örgütlenmesine ve faaliyetlerine yön veren makam ise Maarif Vekaleti idi. Vilayetlerde de yerel yönetim örgütlenmesine uygun bir biçimde Millet Mektepleri kurulacak ve yönetilecekti. Örneğin, Vilayet İdare Heyeti; Vali'nin başkanlığında heyetin genel sekreterliğini yapan Maarif Müdürü, Vilayet encümeninden bir üye, CHF Mutemedi, Belediye Başkanı ve Türk Ocağı başkanından oluşuyordu.... (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 5-6)

Her Millet Mektebi dersanesi 15 ile 40 öğrenciden oluşacaktı. Millet Mektepleri adına açılacak dersaneler için öğretim yeri olarak Maarif Vekaleti'ne bağlı ilköğretim okulları düşünülmüştü.

İlköğretim okulu bulunan her yerde ilköğretim öğretmeni sayısı kadar dersane açılacaktı. “Maarif emirlikleri”nin uygun bulması durumunda ve ihtiyaç duyulduğunda; orta dereceli okulların binalarından, dersanelerinden de yararlanılabilecekti. Yüksek okulların bina ve dersanelerinden yararlanabilmek için ise Maarif Vekaleti'nden bu konuda özel izin almak gerekiyordu (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 5). Millet Mektepleri dersanelerinin sağlık koşullarına uygun olması gerekiyordu. Millet Mektepleri'nde yapılan bir denetim raporunda; dersanelerin haftada bir fenni kontrolden geçirilmesi istenmiştir (Cumhuriyet, 14 Ocak 1929). Millet Mektebi dersaneleri için okul binaları yanında; gerektiğinde camiler, hükümet salonları, kulüpler, kahveler, köy odaları gibi toplanmaya uygun her yer kullanılabilirdi (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1928: 9). Millet Mektepleri öğretimi, sabit ve seyyar dersaneler yanında halk okuma odaları ve köy yatılı dersaneleri aracılığı ile de sağlandı. Maarif Vekaleti

* Tevhidi Tedrisat Kanunu, Harf Devrimi ve Millet Mektepleri'nin açılması gibi temel eğitim atılımlarının gerçekleştirilmesinde önemli katkıları olan Mustafa Necati Bey, 31 Aralık 1928'de vefat etmiştir.

teşkilatına bağlı okulların bulunmadığı yerlerin halkını okutmak için “Seyyar Talim Heyetleri” oluşturulmuştu. Bu heyet bünyesinde görevlendirilen öğretmenler, okulu olmayan köylere giderek, uygun zaman ve mekanlarda öğretim yapacaklardı (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 19-31).

Millet Mektepleri teşkilatını kuran Cumhuriyet yöneticileri; tüm Türk vatandaşlarını bu uygulamaya dahil etmek istedikleri için cezaevlerini de örgütlenmeye dahil etmişlerdi” (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1928: 13).

Millet Mekteplerinde ders veren her öğretmene dört aylık hizmetine karşılık en az 50 lira verilecekti... İlköğretim müfettişlerine 60, Maarif müdürlerine her devre için 90 lira verilecekti (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 19-32). Öğretmenlerin çalışma süreleri ve görevleri M.M.T’nda ayrıntılı olarak belirtilmişti. “Millet Mektebi Öğretmeni” belgesi olarak üstün hizmeti görülen memurlar, “Mahalli İdare Heyeti”nin teklifi ile ödüllendirilecekti (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1928: 15).

Millet Mektepleri’nin açıldığı 1 Ocak 1929 günü sadece İstanbul’da 1.208 dershanede 45.000 kişi öğretime başlamıştır (Cumhuriyet, 2 Kanunievvel (Ocak) 1929). Millet Mektepleri’nin açılışını takip eden günlerde de halkın ilgisi ve coşkusu giderek arttı. Örneğin 1 Kasım 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu bilgiler yer almıştır (Cumhuriyet, 1 Teşrinisani (Kasım) 1929; 2 Teşrinisani (Kasım) 1929; Hakimiyet-i Milliye, 1 Teşrinisani (Kasım) 1929):

“Millet Mektepleri bugün açılıyor! ...Harf İnkılabının feyyaz neticesinden istifade edelim. ...Harf İnkılabının feyyaz neticelerinden istifade edemeyenler bu suretle kendilerini ümmilikten kurtaracaklar ve okuma yazma öğrenmeye başlayacaklardır. Geçen sene yapılan istatistikler, memlekette mevcut nüfusun yüzde sekizinin okuyup yazabildiğini acı bir hakikat olarak bize göstermişti. Bunun için hükümet bu sene Millet Mekteplerine çok büyük bir ehemmiyet atfetmiştir...”

Sabit ve seyyar A dersanelerinin öğretimi, hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur – yazar yapmaya yönelikti. B dersanelerine A dersanelerinden okuma – yazma vesikası alanlar devam edeceklerdi. A dersanelerinde öğretim her yıl 1 Kasım’da başlayıp, Şubat sonunda biterdi. Her Millet Mektebinde her gün bir saat olmak üzere haftada

toplam altı saat ders yapılırdı. Cuma günleri ise tatildi. A dersanelerinde özellikle yeni yazıyla okuma – yazma, B dersanelerinde Latin harfleriyle okuma – yazma ile birlikte; matematik, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, ve genel kültürle ilgili bilgiler de verilirdi. Seyyar öğretmenler görev yerlerinde öğleden önce; yaşları 12 – 16 arasındaki çocukları, öğleden sonra da, yaşları 16 – 45 arasında olan yetişkinleri okutulardı (Düstur, 3. Tertip, C: 10: 10-16; Hakimiyet-i Milliye, 3 Teşrinisani (Kasım) 1929; Cumhuriyet, 2 Teşrinisani (Kasım) 1930) Millet Mektebi öğrencilerinin yaş sınırlaması 16 – 45 olarak belirlenmişti (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 1930; Düstur, 3. Tertip, C: 10: 22).

Okuma – yazma bildiğini iddia edenler ayrıca sınava tabi tutulacaklar ve başarılı olanlara “şehadetname” verilecekti (Cumhuriyet, 3 Teşrinievvel (Ekim) 1929). Millet Mekteplerine devam edenlere, “Devam Vesikası” düzenlenmiş (Düstur, 3. Tertip, C: 10: 23), başarıyla bitirenlere de “Millet Mektepleri Dershanesi Mezuniyet Belgesi” (Resmi Gazete, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1929) verilmiştir. Birinci dönem Millet Mekteplerinde öğretim A dersanelerinde dört ay, B dersanelerinde iki ay olarak yapılmıştı. 1929 Kasım’ından itibaren açılan tüm mekteplerde ise eğitim – öğretim dört ay devam edecekti (Cumhuriyet, 3 Teşrinisani (Kasım) 1929). Millet Mekteplerinde öğretim karma veya ayırda yapılabilecekti. Arzu eden hanımlar geceleri kendilerine ayrılacak dersanelerde ders göreceklere buna imkan bulamayan hanımlar ise öğleden sonra gösterilecek derslere devam edebileceklerdi. Gece devam edecek erkeklerle, gece veya gündüz ders görecek hanımlar için iki program takip ve tatbik olunacaktı, bu sınıflardan birine henüz okuma – yazma bilmeyenler, diğerine de okuduğu ve yazdığı sabit olup da “genel malumat” alacaklar yazılacaktı (Cumhuriyet, 1 Teşrinisani (Kasım) 1930).

Millet Mektepleri’nin Okur – Yazar Oranına Katkıları

Millet Mekteplerine ilk yıl gösterilen yoğun ilginin, yedi yıllık süreçte giderek azaldığı görülmüştür. 1928 – 1929 döneminde Türkiye’de toplam 20.489 adet dersane açılmışken, ilerleyen yıllarda bu sayı giderek azalmıştır. 1929 – 1930 döneminde 12.907, 1930 – 1931 döneminde 5.915, 1932 – 1933 döneminde 5.107, 1933 – 1934 yılları arasında da 2.683 Millet Mektebi dersanesi açılmıştır (Erkan, t.y., 142; Cumhuriyet, 1,2 Teşrinisani (Kasım) 1930).

1928 – 1929 döneminde açılan A dersanesi toplam 17.531 adet olup, bunlardan 11.432’si köylerde hizmet vermiştir. Köylerde açılan dersanelerin bu dönemdeki oranı yüzde altmış beştir. İlk yıl köylerde

* Altı aydan fazla mahkumiyeti olanları hakkıyla okuyup yazdırmadan çıkararak hapishane müdürleri mensup oldukları vekaletçe mesul edileceklerdir.

yüzde altmış beş olan bu oran, beş yıl sonunda yüzde altmış dokuz'a yükselmiştir (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1934: 48-49). Nüfusun çoğunluğunun bu yıllarda kırsal alanda yaşadığı dikkate alındığında bu oranı yüksek kabul edemeyiz. Ancak Türkiye'nin genelini "cahillikten kurtarmak hedefi" adına; bu durum önemli bir gelişmedir.

Millet Mektepleri uygulamasının yoğun olduğu 1928 – 1935 arası dönemde, toplam 2.235.222 vatandaş okuma yazma öğrenmek için Millet Mekteplerine kayıt yaptırmıştır. 1.197.537 vatandaş ise aynı dönemde dersanelere devam ederek, yapılan sınavlarda başarılı olmuş, yeni Türk harfleri ile okuyup yazabildiklerini ispatlayarak mezuniyet belgesi almaya hak kazanmışlardır (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1934: 70-71; Arar, 1991: 161). Bu duruma göre, Millet Mekteplerine okuma yazma öğrenmek için başvuruların yüzde 54'ü başarılı olmuştur. Bu oran çeşitli nedenlerin de etkisiyle sayısal olarak düşük bir seviyeyi gösterse de, öğrenim gören herkese belge verilmediğinin de bir kanıtıdır.

İstatistik Umum Müdürlüğünün Kültür İstatistikleri (1935 – 1936) ne göre, 1928 – 1936 döneminde Millet Mekteplerine devam edenlerin toplamı 2.546.051, başarı gösterenlerin sayısı 1.240.210, özel öğrenim görenlerle birlikte yeni yazıyı öğrenenlerin genel toplamı ise 1.394.484 kişidir (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1937: IV-V).

Millet Mekteplerinin faaliyetleri sonunda; Türkiye'deki okuma yazma oranı Cumhuriyet Tarihinin hiç bir döneminde 1929 – 1935 yılları arasındaki artış hızına ulaşamamıştır.

1927 yılında kadınlarda yüzde dört olan okuma yazma oranı 1935'de yüzde 10.5, 1927'de erkeklerde yüzde 17.4 olan bu oran 1935'de yüzde 29.3'e çıkmıştır. Türkiye ortalaması ise 1927'de yüzde 10.7 iken 1935'de yüzde 19.9 olmuştur (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1973: 79, 452-459; Kocabaşoğlu, 1991: 113-121). "Yeni Türk Harfleri" ile 1928'de okur yazar oranının yüzde 0'a yaklaştığı dikkate alındığında; bu dönemde başlatılan okuma yazma seferberliğinin ve Millet Mekteplerinin 1935'e kadar olan 7 yıllık eğitim-öğretim faaliyetleri sonunda bu oran yüzde 19.9'a yükselmiş olması büyük bir başarıdır (Kocabaşoğlu, 1991: 113-121).

1935 yılında Millet Mekteplerinde, 16.158.018 olan Türkiye nüfusunun 1.197.537'si Millet Mekteplerinden Mezuniyet Belgesi alarak, "Yeni Türk Harfleri" ile okuma yazmayı öğrenmişlerdir. Millet Mekteplerinin ilk yıllarında yarattığı ilgi ve coşku gittikçe azalmaya başlasa da; düşünce, örgüt ve uygulama olarak dünya'da ilk kez zorunlu yaygın

eğitim kurumu olarak tarihteki yerini almıştır. Özellikle Harf Devrimi uygulamaları açısından bu eğitim-öğretim okulları büyük bir atılım olmuştur* (Kocabaşoğlu, 1991: 158).

Bilal Şimşir'e göre, Yazı Devrimi'nin beşinci yılında, 3.000.000 kişi yeni yazıyı öğrenmiştir. 1927 yılında Türkiye'de eski yazıyla okuma yazma bilen 1.100.000 kişi bulunduğu tahmin edilmekteydi. Yazı Devrimi'nden sonra beş yıl içinde okur yazar sayısı üç kat artmıştır. 3.000.000 kişinin üçte birinden çoğu Millet Mekteplerinde okuma yazma öğrenmiştir (Şimşir, 1992: 245).

SONUÇ

İnsan düşüncesi sözlü ya da sözsüz ifade edilsin, mutlaka belli bir dil ile oluşur. Yazı ise, konuşulan dili belirli işaretlerle tespit eden sistemdir ve bu dilin belirtisidir. Dillerin yapılarına paralel olarak da yazılar farklılık gösterir. Bir kültürün korunması ve geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması ancak yazı ile mümkündür.

Türk toplumları 13 yüzyıllık tarihleri boyunca, farklı dönemlerde Göktürk, Sogd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve İslav alfabeleri olmak üzere 12 değişik alfabe kullanmışlardır. Daha sonra İslamiyeti benimseyen Türkler; dinin de etkisiyle Arap kökenli alfabeyle kullanmaya başlamışlardır. Ancak, İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in de Arap harfleriyle yazılması nedeniyle, Arap alfabesi ve dili zamanla kutsal bir nitelik kazanmış; bu kutsallığın getirdiği dokunulmazlık nedeniyle de Türk dilinin gelişmesi önlenmiş ve bu alfabe Türk insanının ihtiyaçlarını karşılayamayan bir iletişim karmaşası durumuna gelmiştir. Dolayısıyla da belli bir kesim dışında; halkın geneli okuma – yazma öğrenmekten yoksun kalmış ve cehalete sürüklenmiştir.

Arap alfabesinin kutsal olduğu düşüncesi incelemizde de belirtildiği üzere; bir kültür dejenerasyonunun sonucudur. Tek Tanrılı dinlerin ortak bir özelliğine göre, "Tanrı'nın dili yoktur, her şeyi bilir ve vahiy yoluyla insanlara bildirir."

* 1936 yılında ilk yıllardaki hız ve coşkusu kalmamış olan Millet Mektepleri, bu tarihten sonra "Ulus Okulları" adıyla faaliyet göstermişler, fakat son olarak 1947 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinde ve "İllere Yardım" bölümünde Millet Mektepleri için 8.000 Lira ödenek konmuş, ondan sonra bu muhteşem teşebbüs affedilmez bir nisyan projesi arkasında unutulup gitmiştir.

Arap harfleri özetle sayacağımız şu nedenlerden dolayı hem Türk diline, hem de Türk toplumuna bir türlü uyum sağlayamamıştır: Arap harfleri Türkçe'ye ve Türk ses yapısına uygun değildi; harflerin başta, sonda ve ortada olmak üzere üç tür değişik yazılışları olup, bunlar konumlarına göre büyük farklılıklar gösteriyorlardı; Türk dilinde 8 sesli harfe ihtiyaç duyulmasına karşın; Arapça'da yalnız üç sesli harf vardır; Arapça'da büyük harflerin olmayışı, bitişen ve bitişmeyen harfler, üstün, esre, ötre... özellikleriyle ağır imlâ kuralları, öğrenme güçlüğüne neden oluyorlardı; Türkçe'deki bazı harfler Arapça'da olmadığından, bir kelime değişik anlamlara gelebiliyordu.

Bu uyumsuzluklar, Osmanlıdan Cumhuriyete; eğitim düzeyi son derece düşük dolayısıyla da düşünemeyen, üretmeyen bir toplum miras bırakmıştır. Arap harfleri aydın – halk ilişkisini ve aklın eğitilmesini çıkmaza sokmuş; dolayısıyla da bu durum, Tanzimat sonrası kimi aydınları, Arap alfabesi ve imlâ kurallarını ıslah etme yönünde çeşitli çalışmalara itmiştir. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurucularından Münif Paşa, Enver Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Gökalp... gibi aydınların girişimlerini bu önemli ıslahat çalışmalarına örnek verebiliriz. Ancak bu çalışmalar, 1928 yılına kadar bir fikir birliğine ulaşamamış ve tartışmalardan öteye pek gidememiştir. Böylece; 1928'e kadar Arap kökenli harflerle sürdürülen eğitim sistemi; harflerin öğrenilmesi güçlüğü nedeniyle neslin ezberciliğe yönelmesi, okuma – yazma oranı düşük bir toplum, basın yayın hayatının durgunluğu gibi sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yönelik ıslahat hareketlerinin sonuçlarını ve başarısızlık nedenlerini iyi bilen Türk Devrimi'nin mimarı Atatürk, Harf Devrimi'ni de acele etmeden, uzun süre düşünüp gerekli hazırlıkları eksiksiz yaptıktan sonra radikal bir hamle ile gerçekleştirmiştir. Bir bütün oluşturan Atatürk Devrimi'nin eğitim ve kültür alanındaki en önemli atılımlarından biri kuşkusuz Latin alfabesinden geliştirilen ve fonetik bir dil olan Türkçenin bütün seslerinin yazılmasını sağlayan Latin kaynaklı yeni Türk alfabesinin kullanılmaya başlanmasıdır....

1 Kasım 1928 günü 1353 sayılı “Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun”; alfabenin yalnızca düşünceleri yansıtan bir araç olduğu ve milletin hangi araç çıkarlarına uygunsu onu kullanabileceği düşüncesinden hareketle; (i) Öğrenme kolaylığı; (ii) Doğru okuma ve yazma; (iii) Çabuk ve kolay öğrenilmesiyle zaman ve güven kazandırma; (iv) Yazı birliği ile dil ve millet birliğinin geliştirilmesi; (v) Batılı devletlerin yazılarına

benzemesiyle çağdaş uygarlığa ulaşmayı hızlandırma gibi olanaklar sağlamıştır.

Latin kökenli yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi, Türk toplumunun ve Türkçenin yapısına, ulusal hedef ve ilkelerine uygun bir “Kültür Devrimi”dir.

Yeni harflerin kullanıma girmesiyle basın – yayın hayatında da oldukça belirgin bir hareketlenme gözlenmiştir. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kitabın basıldığı 1729'dan yeni Türk alfabesinin kabul edildiği 1928 yılına kadar yalnızca 30.000 kitap basılmışken; Cumhuriyet döneminde bu sayıda kitabın basılması için yalnız 16 yıl gerekmiştir. Diğer yandan Arap harflerini basabilmek için gerekli olan 600 dizgi harfinin sayısı, yeni harflerle 70'e inmiş, dolayısıyla basım giderlerinde önemli bir azalma olmuştur.

Latin kökenli yeni Türk alfabesinin kabul edilmesinin öncesinde ve sonrasında ileri sürülen en önemli eleştirilerden biri; 1000 yıllık dönemde yazılmış eserlerle ilişkinin koptuğu ve kuşaklar arasında kültür bağının kesileceği ya da kesildiği savıdır. Bu eleştirinin haklı olmadığı; yüzlerce Türk araştırmacısının gerçekten de değerli olan o kültür varlıklarını yorumlayarak yayınlamaları; zaten geniş halk kitlelerinin haberdar olmadığı bu yapıtların okunma şansını arttırmıştır. Okur - yazar oranının Harf Devrimi'nden sonra, beş yıl içinde iki katına çıkarılmış olması kültürel gelişmeye bu açıdan da bir katkı sağlamıştır.

Latin harflerinin kabul edilmesiyle; aynı gün alınan eğitim bütçesinin arttırılmasına yönelik karar, dil ve alfabe sistemi alanında yapılmış çalışmaların ilki ve en önemlilerinden birisidir. Nitekim bu plânlar yönünde ilk iş olarak, 11 Kasım 1928'de Yeni Türk harflerini öğretmek ve yaygınlaştırmak, okur – yazar insan sayısını arttırmak amacıyla “Millet Mektepleri Teşkilatı” kurulmuştur. Bu mekteplerde yalnızca okuma – yazma değil, aynı zamanda günlük hayatta kullanılabilecek bazı temel bilgi ve beceriler de kazandırılmıştır. Böylece ilk beş yıl içinde okuma-yazma bilenlerin oranı yüzde 19.9'a yükseltilmiştir. Yalnızca Millet Mekteplerinde yeni yazıyı öğrenen ve başarı belgesi alanların sayısı; 1928-1936 döneminde 1.240.210 kişi olarak tespit edilmiştir. Yazı Devrimi'nden sonraki beş yıllık süreçte; toplam 3.000.000 kişi yeni alfabe ile okuma-yazma öğrenmiştir. 1927 yılında ise, sadece 1.100.000 kişinin eski yazı ile okuma-yazma bildiği dikkate alındığında bu okulların önemi daha iyi anlaşılır.

Özet olarak; daha 7-8 Temmuz 1919'da “Latin harufu kabul edilecek” diyen Atatürk'ün önderliğini yaptığı Harf Devrimi ile; “ümme toplumundan millet toplumuna geçiş” yolunda Türkiye Cumhuriyeti dev

bir adım daha atmıştır. Harf Devrimi tek başına bir reform değil; özellikle dil ve tarih alanındaki devrimlerle birlikte radikal bir kültür değişimi hamlesinin bir parçasıdır. İletişimi ortak kılan, öğrenmeyi kolaylaştıran halk eğitiminin yaygınlaşmasını sağlayan “Harf Devrimi”; aynı zamanda “uluslaşma” yolunda temel çıkış noktasını oluşturan devrimlerden birisidir. Harf Devrimi; bir yandan siyasi platformda laikleşme ve milletleşme sürecinin temel kurallarından birini yerine getirirken, öte yandan sonsuza kadar sürecek – sürmek zorunda – olan kültürel değişme ve gelişme atılımının başlangıcını oluşturmuştur. Yeni Türk alfabesinin halk kitlelerine yayılması ve devrimin kısa sürede benimsenmesinde Millet Mektepleri’nin çok önemli bir payı vardır. Ancak ilk günlerin heyecanı yıllar geçtikçe azalmaya başlamış ve Millet Mektepleri’nin okuma-yazma bilmeyen yurttaş bırakmama hedefini gerçekleştirmesi sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör No:1, Dosya No:1 Evrak No:13.

B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör No: 5, Dosya No: 4, Evrak No:16.

Gazeteler

Cumhuriyet, 25 Ağustos 1928, 1 Ocak 1929, 2 Kanunievvel (Ocak) 1929, 14 Ocak 1929, 3 Teşrinievvel (Ekim), 1929, 1 Teşrinisani (Kasım) 1929, 2 Teşrinisani (Kasım) 1929, 3 Teşrinisani (Kasım), 1929, 1 Teşrinisani (Kasım), 1930, 1, 2 Teşrinisani (Kasım) 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923, 11 Temmuz 1928, 2 Kasım 1928, 1 Teşrinisani (Kasım) 1929, 3 Teşrinisani (Kasım), 1929

Resmi Gazete, 3.11.1928, No:1030, 17 Teşrinievvel (Ekim), 1929, No: 1322.

Sebülürreşat, C. XI, Sayı:274, (İstanbul,1329).

Vakit, 5 Mart 1923, 22 Kasım 1928.

Sürelî Yayınlar

Atatürk Yolu, Yıl:2, Sayı:4, (Kasım 1989).

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt:10.

Kanunlar Dergisi, Cilt :7.

TBMM Z.C., Devre:2, Cilt:4, (8 Mayıs 1928).

TBMM Z.C., Devre:2, Cilt:6, (20 Mayıs 1928).

TBMM Z.C., Devre:3, Cilt:5 (1 Kasım 1928).

Maarif Vekâleti Mecmuası, Sayı:17 (1929).

Makaleler

ALKİM, B. (1981). “Yazının Başlangıcı” , **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**. Ankara.

ARIKAN, Z. (Mayıs 1990). “Latin Harfleri,” **Atatürk Yolu**, Cilt:2, Sayı:5.

BAYUR, Y. H. (1991). “Cumhuriyet Devrinde Atatürk’ün Önderliğinde Harf Devrimi”, **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara.

BULAÇ, S. (1981). “Osmanlı Devrinde Alfabe Tartışmaları”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara.

ÇAĞATAY, N. (Ankara 1990). “Şeriat Yönetimi ve Laik Yönetimin Karşılaştırılması”, **_XI.Türk Tarih Kongresi: Bildiri Özetleri**.

ERİŞİRGİL, E. (1952). “Bir Tarih Bir Teklif”, **Türk Dili**, Cilt:1, Sayı: 4.

GENCAN, T. N. (Kasım 1978).”Yazı Devrimi,” **Türk Dili**.

İNAN, A. (1991) .”Ellinci Yılında Harf Devrimi (1928)”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara.

İSPARTALI H. (1327–1328). “Harflerimizin Islahı”, **Türk Yurdu**, Cilt I, İstanbul.

KASKATI, N. A. (19 Ağustos 1948). “Atatürk’ün Selanik’teki Hülyaları”, **Cumhuriyet**.

KAYIRAN, M. (Kasım 1998). “Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı:42.

KOCABAŞOĞLU, U. (1991). “Harf Devriminin Eğitim ve Kültür Yaşamımız Üzerindeki Kimi Etkilerine Dair Gözlemler”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara.

SUNGU, İ. (10-19 Haziran 1941). “Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü”, **Tarih Vesikaları**, Cilt: 1, Sayı 1.

ŞİMŞİR, B. N. (1991). “Türk Harf Devrimi’nin Türkiye Dışına Yayılması: Bulgaristan Türkleri Örneği” , **Harf Devrimi’nin 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara.

TANSEL, F. A. (Nisan 1953). “Arap Harflerinin Islah ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, **Bellekten**, Cilt: XVII, Sayı: 66.

TEKİN, T. (Ekim 1978). “Tarih Boyunca Türkçe’nin Yazısı”, **Ulusal Kültür**, Cilt: 1, Sayı:2.

- UNAT, F. R. (Ağustos 1953). "Latin Alfabesinden Türk Alfabesine", **Türk Dili**, Cilt:2, Sayı: 23.
- ÜÇÖK, B. (Ekim 1979). "Yazı Devrimi: Kur'an Harfleri ve Atatürk Devrimlerine Karşı Çıkişlar", **Bellelen**, Cilt: XLIII, Sayı: 172.
- YALÇIN, H. C. (27 Şubat 1340 -1924). "Necat Yolu", **Tanin**.
- YALÇIN, H. C. (6 Mart 1340 -1924). "Latin Harfleri", **Tanin**.
- Kıtaplar**
- AKSOY, Ö. A. (1982). **Dil Gerçeđi**. Ankara.
- ARAYICI, A. (1999). **Kemalist Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri**. İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II.** (1959). Ankara.
- Atatürk'ün Tamim,Telgraf ve Beyannameleri.** (1991). Ankara.
- ATAY, F. R. (1984). **Çankaya**. İstanbul.
- AVCI, C. (2000). **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**. Ankara.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1973). **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı..** Ankara.
- Başvekalet İstatistik Umum müdürlüğü (B.İ.U.M.). (1934). **Maarif: 1928 – 1934 Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği**. İstanbul.
- BERKES, N. (2002). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul.
- ERGİN, O. (1972). **Türk Maarif Tarihi**. Cilt:V. İstanbul.
- ERGÜN, M. (1982). **Atatürk Devri Türk Eğitimi**. Ankara.
- GÖKALP, Z. (1952). **Türkçülüğün Esasları**. İstanbul.
- HATİPOğLU, V. (1981). **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**. Ankara.
- HERMANN, W. (1959). **Tarih , İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans**, Çev.İsmail TUNALI İstanbul.
- İNÖNÜ, İ. (1987). **Hatıralar**, İkinci Kitap. Ankara.
- İstatistik Umum Müdürlüğü (1937). **Kültür İstatistikleri: 1935 – 1936**, Ankara.
- KANSU, M. M. (1986). **Erzurum'da Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt: I, Ankara.
- KARAAĞAÇ, G. (2005). **Dil, Tarih ve İnsan**. Ankara.
- KARAL, E. Z. (1986). **Atatürk'ten Düşünceler**. İstanbul.
- KOCATÜRK, U. (1973). **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918 – 1938)**. Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep. (1992). **Atatürk ve Türk Dili; Belgeler**, Ankara.
- Millet Mektepleri Talimatnamesi (M.M.T.)**. (1940). İstanbul: Maarif Matbaası.
- ÖKÇÜN, A. G. (1981). **Türkiye İktisat Kongresi 1923 (Haberler-Belgeler-Yorumlar)**. Ankara.
- ÖZEL, S. - ÖZEN, H. – PÜSKÜLLÜOđLU, A. (1986). **Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**. İstanbul.
- ÖZERDİM, N. S. (1978). **Yazı Devriminin Öyküsü**. Ankara.
- ÖZTÜRK, K. (1995). **Türk Parlamento Tarihi: TBMM III. Dönem (1927-1931)**, Cilt: I, Ankara.
- SEYDİ, A. (1924). **Latin Hurufu Lisanimıza Kabil-i Tatbik Midir?.** İstanbul.
- ŞİMŞİR, B. N. (1992). **Türk Yazı Devrimi**. Ankara.
- TUNAYA, T. Z. (1962). **İslamcılık Cereyanı**. İstanbul.
- TURAN, Ş. (1991). **Türk Devrim Tarihi**. Cilt:1. Ankara.
- TURAN, Ş. (1995). **Türk Devrim Tarihi ; Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Cilt: 3., Ankara. TURAN, Ş. (1990). **Türk Kültür Tarihi**. İstanbul.
- Türk Tarih Kurumu (1979). **Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi**. Ankara.
- ULUğ, N. H. (1973). **Üç Büyük Devrim**. İstanbul.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1981). **Atatürk ve Harf Devrimi**. Ankara.
- YALÇIN, B. S. – GÖNÜLAL, İ. (1984). **Atatürk İnkılabı**. Ankara.
- YENİŞAN, A. (2005). **Tarih Boyutu İçinde Alfabe Sorunu ve Türk Harf Devrimi(1839-1929)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- YORULMAZ, H. (1995). **Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları**. İstanbul.